

Dr hab. Anna Nowak, prof. uczelni
Katedra Ekonomii i Agrobiznesu
Wydział Agrobiotechnologii
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
ul. Akademicka 13
20-950 Lublin
e-mail: anna.nowak@up.lublin.pl

Lublin, 03.01.2023

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pana mgr inż. Bogdana Pomianka

**pt. „Ocena regionalnego zróżnicowania procesu wdrażania Programu
Rolnośrodowiskowego w Polsce w latach 2008-2014”**

wykonanej w Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut
Badawczy w Puławach

w Zakładzie Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej

pod kierunkiem

Prof. dr hab. Mariusza Matyki

1. Podstawa formalna wykonania recenzji rozprawy doktorskiej

Recenzję wykonano na podstawie Uchwały nr 37/2022 Rady Naukowej IUNG-PIB w Puławach z dnia 23 listopada 2022 roku oraz pisma z Sekretariatu Rady Naukowej z dnia 30 listopada 2022 roku.

2. Wybór tematu i jego charakterystyka

Rolnictwo jest sektorem gospodarki, który w szczególnie sposób powiązany jest ze środowiskiem naturalnym. Z jednej strony jego wydajność zależna jest w dużej mierze od zasobów środowiskowych, z drugiej natomiast z produkcją rolną często wiążą się ujemne

efekty zewnętrzne. Szczególnie obciążającym dla środowiska naturalnego okazał się model rolnictwa industrialnego, które stało się bardzo wydajne, jednak wygenerowało negatywne środowiskowe i społeczne skutki o globalnym znaczeniu. Potrzeba zmiany paradygmatu rolnictwa europejskiego po okresie jego industrializacji doprowadziła do uznania koncepcji rolnictwa zrównoważonego za priorytetowy kierunek rozwoju, mający swoje odzwierciedlenie we Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej. Wśród wyzwań rozwoju współczesnego rolnictwa znajduje się zatem takie gospodarowanie, które ogranicza lub niweluje negatywny wpływ na środowisko naturalne. Dbłość o jakość przyrody i zasoby naturalne jest nie tylko wymogiem cywilizacyjnym, ale także warunkiem prowadzenia produkcji rolnej. Odpowiedzią na te wyzwania stały się różne instrumenty WPR, w tym programy rolnośrodowiskowe (PRŚ). Zasadniczym celem programów rolnośrodowiskowych jest zachęcenie rolników do prowadzenia działalności zgodnie z wymogami ochrony przyrody. W rolnictwie polskim PRŚ realizowany był od 2001 roku. Przedstawiona do oceny praca podejmuje więc tematykę, która jest aktualna i ważna. Posiada ona ponadto znaczenie poznawcze oraz praktyczne z punktu widzenia wyznaczania strategii rozwojowych oraz wdrażania instrumentów wspólnej polityki rolnej. Już we wstępie sam Doktorant powołując się na badania innych autorów podkreśla, że w okresie objętym badaniem programy rolnośrodowiskowe były najskuteczniejszym i najpowszechniejszym narzędziem ochrony środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich w Polsce i w całej Unii Europejskiej. Waga podjętych badań jest tym większa, że uwzględniają one aspekt regionalnego zróżnicowania rolnictwa w Polsce, co pozostaje obszarem bardzo istotnym z punktu widzenia wyznaczania kierunków rozwoju tego sektora, jednak wciąż mało rozpoznany.

3. Ocena pracy pod względem metodycznym, merytorycznym i formalnym

Przedłożoną do oceny pracę Doktorant przygotował zgodnie ze schematami i zasadami przyjętymi dla tego typu opracowań. Praca liczy łącznie 139 stron maszynopisu, wraz z 51 rysunkami, 19 tabelami oraz wykazem bibliografii, który obejmuje 236 pozycji literatury, z czego 25% (59 pozycji) stanowią pozycje anglojęzyczne. W pracy zamieszczono także dwa oświadczenia – autora i promotora pracy doktorskiej. Pozytywnie oceniam dobór i wykorzystanie tak licznych pozycji literatury, w tym opublikowanych w ostatnich latach. Prace opublikowane przed rokiem 2000 stanowią zaledwie 7,2%, a te, które zostały wydane w ostatnim

dziesięcioleciu liczyły 145 pozycji, tj. 61,4%. Dobór literatury trafnie cytowanej w tekście jest wyczerpujący i wskazuje na bardzo dobre przygotowanie Doktoranta do prowadzenia badań w zakresie podejmowanej problematyki.

Pracę podzielono na 6 rozdziałów, tj. „Wstęp”, „Przegląd literatury”, „Hipotezy i cele badawcze”, „Materiał badawczy i metodyka badań”, „Wyniki i dyskusja” oraz „Wnioski”. Ponadto w strukturze pracy znajduje się wykaz bibliografii, streszczenie w języku polskim i angielskim, wykaz skrótów i symboli oraz spis rysunków, wzorów i tabel. Dla zachowania przejrzystości pracy Autor w czterech rozdziałach wydzielił także podrozdziały. Układ pracy można uznać za standardowy, przejrzysty i logiczny, odpowiadający wymaganiom pracy naukowej. Praca została przygotowana poprawnie pod względem edytorskim, na uwagę zasługuje staranność opracowania oraz czytelność i jednorodność tabel i wykresów.

Rozdział 1 „Wstęp” stanowi wprowadzenie do tematyki prezentowanej w pracy doktorskiej oraz uzasadnienie podjętych badań. Autor wyjaśnia w tej części pracy czym są programy rolnośrodowiskowe i jaką rolę pełnią w rozwoju rolnictwa, powołuje się przy tym na stosowne rozporządzenia. Wskazuje jednocześnie na zakres dostępnych badań oraz lukę badawczą w zakresie zróżnicowania przestrzennego wdrażania programów rolnośrodowiskowych w Polsce. Stanowi to istotne uzasadnienie przeprowadzonych badań oraz na wartość dodaną otrzymanych wyników.

„Przegląd literatury” obejmuje 11 stron i zawiera dwa podrozdziały pierwszego rzędu i trzy podrozdziały drugiego rzędu. Układ ten jest czytelny i świadczy o bardzo dobrej znajomości podejmowanej w pracy problematyki. Doktorant wykorzystując bardzo bogatą literaturę przedmiotu odniósł się do zróżnicowania regionalnego polskiego rolnictwa oraz do genezy i założeń programów rolnośrodowiskowych. Oceniając treść omawianego rozdziału należy podkreślić, że został on opracowany w sposób staranny, z uwzględnieniem wieloaspektowości omawianych zagadnień. Regionalne zróżnicowanie rolnictwa scharakteryzowano na podstawie szeregu wskaźników dotyczących warunków przyrodniczych produkcji rolniczej, cech strukturalnych oraz intensywności produkcji. Szkoda, że nie zwrócono w większym stopniu uwagi na wyniki ekonomiczne, zwłaszcza produktywność czynników produkcji, będących wynikiem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów, a także uwarunkowań przyrodniczo-organizacyjnych. Bardzo pozytywnie należy ocenić podrozdział dotyczący genezy programów rolnośrodowiskowych, w którym nie tylko

zaprezentowano rys historyczny tego instrumentu, ale także odniesiono się do skutków rolnictwa industrialnego i efektów wdrażania proefektywnościowych działań w ramach WPR. W dwóch podrozdziałach scharakteryzowano programy rolnośrodowiskowe na poziomie UE oraz w Polsce w okresie finansowania 2007-2013.

Kolejny rozdział „Hipoteza i cele badawcze” precyzuje prowadzone dokonania badawcze. Autor przyjął jedną, dość rozbudowaną hipotezę badawczą, która wskazuje na zakres prowadzonych badań. Wydaje się, że możliwe byłoby rozbicie hipotezy na dwie, co ułatwiłoby ich weryfikację. Do hipotezy badawczej przypisano dwa cele badawcze, które doprecyzowały zakres prowadzonych badań.

W rozdziale czwartym Autor przedstawił założenia metodyczne badań oraz materiał badawczy, co wskazuje na znakomitą orientację Doktoranta w problematyce rzeczywistego okresu wdrażania programu rolnośrodowiskowego oraz dalszej jego kontynuacji, a także zakresu jego oddziaływania. Na uwagę zasługuje ponadto dobre opanowanie przez Autora warsztatu badawczego, czego dowodzi zastosowanie wielu metod statystycznych. Dzięki temu możliwe było wielokierunkowe i wielokryterialne podejście do przedmiotu badań. Należy podkreślić, że wielowątkowe podejście Doktoranta do analizowanego materiału badawczego wymagało szerokiej wiedzy, kwalifikacji naukowych i zaangażowania.

Zasadniczą część rozprawy stanowi rozdział 5 – Wyniki i dyskusja, który składa się z pięciu podrozdziałów, liczy 78 stron oraz zawiera 11 tabel i 46 rysunków. W rozdziale tym dokonano charakterystyki beneficjentów oraz zakresu wdrażania PRŚ w latach 2007-2013 w ujęciu regionalnym (5.1). Zaprezentowanie danych według powiatów za pomocą map zwiększa czytelność analizowanych wyników i ułatwia ich interpretację. Bogactwo wyników przedstawiono w podrozdziale 5.2., gdzie omówiono organizację i efekty produkcyjne badanych gospodarstw rolnych. Wykazano m.in., że na przestrzeni lat na skutek realizacji pakietów PRŚ zmieniała się struktura zasiewów, szczególnie korzystne było zmniejszenie powierzchni obsianej zbożami. W kolejnym podrozdziale Doktorant dokonał oceny wdrażania wybranych pakietów PRŚ w kontekście występowania ryzyk przyrodniczo-strukturalnych. Szkoda, że na początku tego rozdziału nie wyjaśniono, co Autor rozumie pod pojęciem wspomnianych ryzyk. Wprawdzie lektura rozdziału pozwala na poznanie ich zakresu, jednak doprecyzowanie tego na wstępie pozwoliłoby na łatwiejsze zrozumienie prezentowanych wyników. O kompleksowym podejściu do podejmowanej problematyki badawczej świadczy podrozdział 5.4, w którym

ocenę poddano korzystanie przez gospodarstwa rolne objęte PŚR także z innych instrumentów WPR. Swoistym podsumowaniem prezentowanych wyników jest podrozdział 5.5, w którym przy pomocy analizy skupień wyodrębniono 3 grupy powiatów zróżnicowane pod względem uwarunkowań przyrodniczych i organizacyjno-produkcyjnych oraz powierzchni realizowanych zobowiązań PRŚ. Należy podkreślić, że Doktorant w umiejętny sposób odnosił wyniki swoich badań do wyników innych autorów, uzasadniając tym samym przestrzenne zróżnicowanie zainteresowania poszczególnymi pakietami PRŚ oraz zmian, jakie zaszły w tym okresie w gospodarstwach rolnych. Ponadto różnorodność wykorzystanych metod badawczych pozwoliła na gruntowną analizę i ocenę materiału badawczego. Można zatem stwierdzić, że rozdział ten świadczy o dużej dojrzałości naukowej Doktoranta.

„Wnioski” to rozdział stanowiący syntezę badań, zawiera on 11 wniosków sformułowanych na podstawie otrzymanych wyników. Wnioski te mają pełne odniesienie do postawionej w pracy hipotezy badawczej i przyjętych celów badawczych, choć Autor nie odnosi się do nich w bezpośredni sposób. Zasadne byłoby nawiązanie w jednym z wniosków końcowych do tego, czy przyjęta w pracy hipoteza badawcza została potwierdzona.

Istotnym elementem przedstawionej do oceny rozprawy jest streszczenie w języku polskim i angielskim. Zostało ono przygotowane w sposób przemyślany i logiczny. Myślę jednak, że warto byłoby wyodrębnić w nim jasno sprecyzowany cel pracy.

Ogólnie dobra ocena pracy nie zwalnia recenzenta od wskazania ewentualnych mankamentów pracy w postaci niedociągnięć stylistycznych, literówek itp.:

- 1) Strona 15 – tabela 4 – ostatnia kolumna – niepoprawny zapis jednostki litrów mleka na ha UR (brakuje litrów).
- 2) Strona 28 - „Badaniem objęto 130 618 gospodarstwa rolne” – poprawny zapis to 130618 gospodarstw rolnych.
- 3) Strona 33 – wiersz 10 – należy doprecyzować, że chodzi o intensywność organizacji produkcji zwierzęcej.
- 4) Strona 35 – w grupie wskaźników ekonomicznych wymieniono zmienną X14 – udział gospodarstw domowych zużywających >50% wartości końcowej produkcji rolniczej gospodarstwa rolnego. Należy wyjaśnić co oznacza ta kategoria produkcyjna w rolnictwie, czym różni się od produkcji globalnej.

- 5) Na s. 35 Autor dokonał zestawienia wskaźników wykorzystanych w badaniach z podziałem na 3 grupy, tj. przyrodnicze, organizacyjno-produkcyjne oraz ekonomiczne. Wyjaśniono, że doboru dokonano na podstawie przeglądu literatury oraz dostępności danych. Zasadne wydaje się jednak krótkie, przynajmniej ogólne uzasadnienie tak przyjętego zestawu zmiennych.
- 6) W tabeli 9 ostatnia kolumna została zatytułowana „Powierzchnia fizyczna albo pogłowie zwierząt objęta/e wsparciem [ha lub szt.]”. Należy doprecyzować, który z pakietów został wyrażony jaką jednostką, tak jak zrobiono to w tabeli 10.
- 7) Na s. 44 Autor stwierdził, że „województwa: pomorskie, wielkopolskie, łódzkie, mazowieckie czy lubelskie, były uznawane za regiony specjalizujące się w produkcji towarowej.....”. Mówiąc o specjalizacji mamy raczej na myśli kierunek produkcji, należałoby zatem napisać, że są to regiony o wysokiej towarowości lub odznaczające się wysoką produkcją towarową.
- 8) Strona 53 – w pierwszym akapicie należy poprawić „największą ich koncentrację liczoną...”.
- 9) Strona 56 – należy zmienić w tytule wykresu „w ciągu roku” w miejsce „w okresie roku”.
- 10) Strona 64 – w drugim akapicie – zdanie 2 i 3 należy połączyć lub trzecie zdanie rozpocząć: „Potwierdza to.....”.
- 11) Strona 72 – w ostatnim zdaniu w pierwszym akapicie podano, że „wartość intensywności organizacji produkcji zwiększała się”. Powinno być „poziom intensywności”, ponieważ wskaźnik ten wyrażany jest w punktach.
- 12) Strona 76 – w pierwszym zdaniu należy zmienić „Realizacja PRŚ przyczyniły się...” na „Realizacja PRŚ przyczyniła się...”.
- 13) Strona 96 – w drugim akapicie należy zmienić w pierwszym zdaniu „Pośród gospodarstwa PRŚ” na „Pośród gospodarstw PŚR”.
- 14) Strona 115 - wniosek 3 wymaga korekty – powinno być „skorzystały ze wsparcia”.
- 15) Strona 116 – we wniosku 5 należy poprawić: „Największy udział (69%) w pogłowie...”.
- 16) Strona 116 – we wniosku 6 powinno być: „Realizacja PRŚ przyczyniła się...”.
- 17) Strona 116 – we wniosku 8 należy poprawić w drugim zdaniu: „Sprzyjało to zachowaniu...”.

18) Strona 116 – wniosek 10 wymaga korekty stylistycznej – połączenia dwóch pierwszych zdań lub rozpoczęcia drugiego zdania w inny sposób.

Przedstawione uwagi mają na ogół charakter dyskusyjny lub redakcyjny i nie pomniejszają wartości ocenianej pracy, a mogą być przydatne w trakcie przygotowania uzyskanych wyników do publikacji w czasopiśmie naukowych lub wydania pracy w postaci monografii.

4. Podsumowanie i wniosek końcowy

W podsumowaniu stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr inż. Bogdana Pomianka pt. „Ocena regionalnego zróżnicowania procesu wdrażania Programu Rolnośrodowiskowego w Polsce w latach 2008-2014” wykonana w Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy w Puławach w Zakładzie Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej pod kierunkiem Prof. dr hab. Mariusza Matyki została przygotowana w oparciu o oryginalne wyniki badań i spełnia wymagania oraz kryteria stawiane rozprawom doktorskim, o których mowa w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.).

Praca stanowi samodzielny dorobek Autora, który prawidłowo zaplanował i przeprowadził badania, a następnie poddał wyniki prawidłowej analizie i interpretacji. Dysertacja doktorska mgr inż. Bogdana Pomianka jest niewątpliwie ciekawym i oryginalnym opracowaniem, które znacznie poszerza wiedzę w zakresie wdrażanych programów rolnośrodowiskowych, będących ważnym instrumentem WPR. Otrzymane wyniki badań mają nie tylko walory poznawcze, ale także praktyczne w kontekście wyznaczania kierunków zmian w instrumentach WPR.

W oparciu o przedstawioną powyżej pozytywną ocenę wnoszę do Rady Naukowej IUNG-PIB w Puławach o dopuszczenie Autora rozprawy mgr inż. Bogdana Pomianka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ze względu na wysoką wartość naukową pracy, aktualność podjętej problematyki, obszerny zakres badań i ich kompleksowość, zwracam się z wnioskiem do Rady Naukowej IUNG-PIB w Puławach o wyróżnienie rozprawy doktorskiej mgr inż. Bogdana Pomianka.

UNIWERSYTET PRZYRODNICZY w LUBLINIE
Wydział Agrobiotechnologii
KATEDRA EKONOMII I AGROBIZNESU
20-950 Lublin, ul. Akademicka 13
tel. centr. 81-461-0061, tel./fax 81-461-0561

Kierownik Katedry
Ekonomii i Agrobiznesu

.....
dr hab. Anna Nowak, prof. uczelni

